

2003

Stěžejní dílo dánského existencialismu vychází česky

Román *Lhář* **Martina A. Hansena** patří k nesporné klasice dánské literatury. Traduje se, že když se dvanáct kapitol knihy napsané původně pro rozhlas v padesátém roce předčítalo do éteru, zely ulice země prázdnotou. Příběh venkovského učitele a kostelníka Johannese Viga z ostrůvku Sandø, kterým se Hansen zařadil mezi čelné představitele literárního existencialismu, si nyní konečně můžeme přečíst i česky.

koupit knihu: www.kosmas.cz

Inkognito

Martin A. Hansen (1909-1955) se narodil v rodině chudého domkáře a léta působil jako učitel. Za války se už coby etablovaný literát zapojil do odbojového hnutí a musel se uchýlit do ilegality. Československému komunistickému režimu existencialista a věřící křesťan Hansen příliš po chuti nebyl - v padesátých letech byl řazen k nejreakčnějšímu západnímu myšlení - nicméně už za minulého režimu vyšly překlady Hansenových románů psaných během okupace *Šťastný Kryštof* a *Jonatánova cesta*. Stěžejní dílo *Lhář* ale muselo počkat.

Podívejme se nejdřív na název ostrova a jméno protagonisty, který svůj příběh v ich-formě vypráví. Výborný překlad Roberta Novotného totiž ani jedno z pečlivě vybraných nomen omen zprostředkovat nemohl. Johannes hned zpočátku žádá, aby se jeho jméno, probůh, nevyslovovalo jedním dechem: es z křestního jména by totiž mohlo splynout s příjmením a dánské slovo svig není nic lichotivého, znamená podvod, faleš. A archetypální místo děje, ostrov Sandø? Na mapě byste ho nenašli, nicméně sand znamená jednak písek - ale hlavně – adjektivum pravdivý, ryzí . Poučený čtenář už tuší, že tu bude řeč o hledání autentické existence. Dlužno podotknout, že Hansen mohl čerpat přímo od pramene - byl přece krajan a navíc znalec filozofa existence **Sorena Kierkegarda**, od něhož si pro svého *Lháře* vypůjčil krom jiného deníkovou formu. Oněch dvanáct kapitol knihy je koncipováno jako „svůdcův deník“, v němž si Johannes jako pravý kierkegaardovský estetik-svůdce zahrává nejen se ženami, ale i s ostrovními farníky, mezi nimiž je cizincem. Svůdcovské roli Johannes zcela podléhá ve vrcholné scéně románu, když za nepřítomného faráře slouží mši černou jako noc, při níž ho posedne démon moci a manipulace. Kierkegaardovské je i jedno z velkých Johannesových dilemat: spisovatelská činnost versus život. Psaní znamená vykročení ze života nebo také existenci inkognito, jak o ní Kierkegaard hovoří ve svém *Pojmu úzkosti*: démoničnost není ničím jiným než strachem z otevření se dobru, je to uzavřenost. A spisovatelova činnost je uzavřená – literát sice po otevření prahne, ale otevírá se pouze inkognito, aby vyřčené vzápětí mohl dementovat coby fikci. V postavě Johannese Viga se odráží Hansenovo celoživotní tázání nad rolí spisovatele ve společnosti.

Právě tady se sluší odbočit a připomenout jeden důležitý biografický fakt. Hansen se podobně jako jeho současníci **Camus** a **Sartre** nevyjadřoval pouze beletrií, angažoval se také ve společenských debatách, a to nikoli inkognito. Ostatně jeden jeho esej ho pronásledoval jako noční můra až do smrti: když se za okupace ukrýval před Němci,

sepsal na objednávku odbojového hnutí obhajobu takzvaných „likvidací udavačů“. Dánští odbojáři sahalí po roce 1943 ke zbrani a ze zálohy popravovali své donášející spoluobčany, kteří představovali riziko pro odboj. A dobrozdání známého spisovatele mnohým z nich dodalo kuráž. V Dánsku takto přišlo během o život na 400 lidí, poválečná společnost se ale za vykonavatele poprav nepostavila a mnoho z „likvidátorů“ si pod tíhou výčitek sáhlo na život. Není divu, že nesmírně citlivé téma bylo tabuizováno až do konce devadesátých let. Hansen, který svou obhajobu rodil v nepředstavitelných duševních mukách, v ní sice říká, že vražda na práskači není zločinem, jenže myšlenka ospravedlnitelnosti úkladné poprav mu coby křesťanovi nedala spát až do smrti. Na smrtelném loži pracoval na novele, v níž spisovatele navštíví dva mrtví mladíci – odbojář a jeho oběť – a zpovídají se mu. Text zůstal nedokončený.

Bytostně lidské lži

Ale zpět na ostrov Sandø. Z prvních vět *Lháře* se dozvídáme, že přišlo jaro a ledový krunýř kolem ostrova puká. Rovněž vypravěč, čtyřicetiletý učitel a kaplan Johannes, se cítí jako ostrov v ledovém sevření. Nedokáže se otevřít ženě, již miluje, ani té, se kterou spí, cizí zůstává i ostrovanům, rodičům dětí usedávajících do lavic jeho malotřídky. Román nás nechává vhlédnout do duše pochybovače a skeptika, zarazí nás však, že se tu nic nedozvídáme bezprostředně, Johannes totiž zamlčuje, chodí kolem horké kaše. Třebaže zřídka lže přímo, klame polopravdami, nevyřčeným. Tušíme však, že by se vyzpovídal rád, odtud jeho deník. Ovšem jaký deník! Co je nám předkládáno jako autentické záznamy čtyřech jarních dnů, se na samý závěr knihy ukáže jako novelka, sepsaná Johannesem až rok po popisovaných událostech. Učitelovy poznámky žádným deníkem nejsou – i tady Johannes lhal. Až v epilogu vykládá karty na stůl a slovy tu uchopí i svoji vinu nejtěživější – podíl na smrti člověka.

Hansen v jednom rozhovoru prohlásil, že si moc přál, aby se kontemplativní a odcizený Johannes změnil, jenže postava se tomu vzpírala. ”Brzy to bude třináct měsíců. A já nejsem o nic chytřejší,” dočteme se v epilogu. Johannes výslovně odkazuje k **Ibsenovu** *Peeru Gyntovi*, kde se pověstný Knoflíkář chystá neautentického Gynta přetavit na lžici – jenže Johannes ví, že lidský nedodělek nikdo přetavit nedokáže. Jeho pochyby, lži a tápání jsou však bytostně lidské a světová literatura je v Johannesi Vigovi bohatší o jednu po čertech hlubokou postavu. Hansenův učitel sice není schopen jednat, svou bídu ale dokáže nahlédnout a pokouší se o změnu - je tak každým coulem pravý opak jiného slavného cizince světové literatury, Camusova vyprázdněného a lhostejného úředníka Mersaulta.

V epilogu Johannes slibuje, že „démonické“ psaní pověsí na hřebík, i když se toho kroku moc bojí. Místo toho se chystá sepsat dějiny ostrova. Tady se Johannesův život na vlas podobá osudu M. A. Hansena. *Lhář* je spisovatelovým posledním beletristickým kusem – po něm už s výjimkou nedokončené novely psal jen cestopisy a kulturněhistorické eseje

Martin A. Hansens *Løgneren* fra 1950 giver i en intens og nølende tone en suveræn psykologisk skildring af øboeren Johannes Vigs splittelse mellem drift og distance.

I vinteren og foråret 1950 læste skuespilleren Pouel Kern over tolv søndage Martin A. Hansens (1909-55) *Løgneren* højt i radioen. Radioromanen blev en stor lyttersucces, og *Løgneren* blev siden trykt som føljeton i Berlingske Aftenavis, illustreret af Ib Spang Olsen. Romanen blev filmatiseret i 1970.

I *Løgneren* følger læseren i dagbogsform Johannes Vig gennem fire skelsættende forårsdøgn få år efter afslutningen af 2. verdenskrig. Johannes Vig, der er nær de fyrre og lærer og degn på Sandø, lever som den enlige iagttager blandt øens beboere. I en følsomt nølende sprogtone, der spænder fra melankoli over ironi til fortvivlelse, skildres Johannes Vigs indre splittelse mellem drift og distance, mens han vikles ind i dramatiske begivenheder på øen. Dagbogsformen giver fortællingen en umiddelbar autensitet og intimitet. De detaljerede sansende beskrivelser af naturen og af forårets og lysets gennembrud får Sandø til at fremstå som en mytisk lokalitet på linje med det symbolske Himmerland hos Johannes V. Jensen. Den nedtonede indre dialog, de fortættede situationsbeskrivelser og de korte, gnistrende dialoger lader det meste være underforstået eller antydet, hvilket gør det klart, at Johannes Vig fortier pinagtige forhold eller måske ligefrem forsøger at manipulere med sandheden. På det stilistiske plan sløres sandheden gennem fraværet af anførselstegn eller anden markering af replikker. Det bliver ved flere lejligheder uklart, hvorvidt et udsagn er udtalt eller blot tænkt, og Johannes Vig leger med denne uklarhed for at camouflere sin historie. I endnu et forsøg på at etablere distance anvender han litteraturen som et gitter mellem sig selv og verden og indfletter i sin egen indre monolog citater af Ewald, Kierkegaard, Blicher, Thøger Larsen og Johannes V. Jensen.

I kraft af sine formeksperimenter og et væld af litterære referencer fremstår *Løgneren* som et prosamodernistisk værk, men det er også slet og ret en kærlighedsroman om en mands erotiske længsel, som er udspændt mellem to kvinder, den unge Annemari, Sandøs rose, og den gifte og mere modne Rigmor. Den fremtblende erotiske drift, symboliseret ved forårets og sneppens ankomst, tvinger Johannes Vig ind i en eksistentiel valgsituation mellem sin akutte vissenhed og et moralsk og følelsesmæssigt engagement. Beskrivelsen af Johannes Vigs valgsituation er inspireret af den kierkegaardske eksistentialisme, ligesom religiøse tematikker, som kristen synd, skyld og straf, spiller en afgørende rolle.

Løgneren giver sig ud for at være en dagbogsoptegnelse skrevet af jeg-fortælleren Johannes Vig, men allerede i første kapitel udfordres dagbogsillusionen, da Johannes Vig tilsyneladende fjerner sig fra sit

notathæfte og alligevel fortsætter skrivningen. I romanens afsluttende 12. kapitel dementeres dagbogsillusionen endegyldigt, da Johannes bekender, at hele romanen, på nær de første par sider, er skrevet et år efter begivenhedernes indtræden. Fortælleren har ført læseren bag lyset og har over alle sider skrevet ordet "Løgneren". Samtidig erklærer Johannes Vig, at løgneren har været en nødvendig forudsætning for at give fortællingen liv og troværdighed. Løgneren er på denne måde et fortælleteknisk eksperiment med den utroværdige fortællerinstans, en teknik, der ved midten af 1900-tallet var fast etableret og hyppigt forekommende i fiktionsprosaen. Steen Steensen Blicher (1782-1848) raffinerede denne teknik i dansk kontekst, og Martin A. Hansen radikaliserer den med *Løgneren*. I *Løgneren* bliver fortælleren sin egen utroværdighed bevidst og bekender den, og derfor må samtlige udsagn betvivles. I Per Højholts (1928-2004) 6512 fra 1969 underkastes dagbogsfortællerens utroværdighed en humoristisk bearbejdning med tydelige referencer til *Løgneren* og Martin A. Hansen.

Martin A. Hansen fungerede som medredaktør af tidsskriftet *Heretica* og som inspirator og vejleder for andre *Heretica*-digtere. Han startede sit forfatterskab som romanforfatter i 1930'erne med socialrealistiske kollektivromaner. I 1945 udgav han den historiske roman *Lykkelige Kristoffer*, som både er udformet efter et realistisk stilideal, men også eksperimenterer med de traditionelle fortælleformer og dermed læner sig op ad den internationale modernisme.

Novellesamlingerne *Tornebusken* (1946) og *Agerhønen* (1947) veksler mellem realisme og myte. Den lange novelle *Midsommerfesten* (1946) rummer et eksplicit brud med naturalismen, og Martin A. Hansen problematiserer i novellen forholdet mellem fortæller, det fortalte og læser. Novellen, der i dag kan betragtes som et prosamodernistisk nybrud, kom til at præge *Løgneren*. *Løgneren* blev Martin A. Hansens sidste egentlige fiktionsværk. I de følgende år koncentrerede han sig om at studere det nordiske folks historie, hvilket bl.a. udmundede i det religionshistoriske hovedværk *Orm og Tyr* (1952). En parallel kan trækkes til *Løgneren*, hvor Johannes Vig ved slutningen opgiver dagbogs- og fiktionskrivningen til fordel for en beskrivelse af Sandø. Martin A. Hansen var som Johannes Vig lærer, degn og flittig dagbogsskribent, og i hans udgivne dagbøger kan man gå på jagt efter flere paralleller mellem Løgnerens forfatter og hovedperson.

Cand. mag. Mette Henriksen